

Sítě pravého sdílení a sociální kapitál¹

True Sharing Networks and Social Capital

Alena Rýparová

ABSTRACT The sharing economy is currently a highly discussed but also criticized topic. In contrast to profitable form, in the sharing economy there is informal sharing in the family and personal circles of acquaintances. The article deals with a third type of sharing, which is true sharing. These are initiatives that make it possible to share material things (food, clothing, books, houseplants etc.) with strangers, yet without financial gain. Based on semi-structured interviews and ethnographic research on one initiative, I answer three questions: (1) how true sharing initiatives form networks and use social capital contained in them, (2) what motivation people have for true sharing, and (3) how people involved in these initiatives perceive the economic value of sharing. The whole theme is set in the wider context of diverse economies (Gibson-Graham 2006).

KEYWORDS sharing networks, motivation, economic value, Food Not Bombs

Tři formy sdílení

Sociální a environmentální problémy dnešního světa si podle mnohých autorů (např. Amin 2009; Fourmier 2008; Gibson-Graham 2006; Habermas 2000; Jonas 2010; Polanyi 2006; Zademach a Hillebrand 2013) žádají radikální řešení v podobě změny našeho přístupu k ekonomice. Kritika se snaží především na neoliberální formu kapitalismu. Představa trvalého ekonomického růstu, podmíněná spotřebou neobnovitelných zdrojů, je považována za neslučitelnou s udržitelným způsobem života. Z hlediska ekologické ekonomie (Henderson 1993; Mellor 2010; Nelson 1996) se zdůrazňuje zakotvenost ekonomiky v přírodě a sociálních vztazích. Tržní hospodářství je podle Gibson-Graham (2006) jen viditelnou špičkou ledovce symbolizujícího ekonomiku, zatímco pestré formy placené i neplacené práce (družstva, samozásobitelství, péče o rodinu, sousedská výpomoc, práce v domácnosti aj.) zůstávají skryté pod hladinou pozornosti ekonomické vědy. Z těchto rozmanitých ekonomik Gibson-Graham (2006) vyčleňují navíc ekonomiky komunitní, které v sobě zahrnují mimo jiné etický rozměr. V návaznosti na koncept rozmanitých, resp. komunitních ekonomik je tento článek zaměřen na specifickou formu sdílení věcí prostřednictvím iniciativ typu veřejné lednice, freeboxy aj. V úvodu se však nejdříve podíváme na sdílení jako celek. Příklad k ledovci nemusíme použít jen při pohledu na celou ekonomiku, ale i na její dílčí prvky. Téma sdílení a sdílené ekonomiky se poté ukáže jako pestrá škála činností, z nichž největší pozornost dostávají velké

Sociální studia / Social Studies 2/2020. S. 111–127. ISSN 1214-813X.

¹ Článek vznikl s podporou projektu Prostory tiché udržitelnosti: samozásobitelství a sdílení, který je financován Grantovou agenturou ČR (GA19-10694S).

a na zisk orientované platformy (Davies et al. 2017). Proto je mojí snahou ukázat, že i marginalizované formy sdílení jsou součástí ekonomiky.

Belk definuje sdílení jako „akt a proces distribuce toho, co je naše, k využití jiným lidem, a stejně tak akt a proces přijímání něčeho od druhých pro naše použití“ (Belk 2007: 127). Sdílení může a nemusí být omezené v čase, počtem osob, sdílet se může v produkci i spotřebě. Benkler (cit. v Belk 2010: 717) považuje za sdílení „nereciproční prosociální chování“. Takto definované sdílení však ponechává velký prostor pro různorodé interpretace obsahu pojmu sdílení a vymezení jeho hranic. Belk (2007) popisuje sdílení jako formu distribuce, která je alternativní vůči tržní směně a dávání darů. Rozdíly mezi sdílením a dary jsou však často velmi jemné a mohou se lehce setřít (Belk 2010).

Sdílení může mít různý význam podle toho, jestli se na něj díváme ze sociální perspektivy jako na akt posilující komunitu při dávání, dostávání a užívání společného, nebo z ekonomické perspektivy, kdy se naplno využívá kapacita a potenciál určitého majetku a tím se zároveň šetří na nákladech (Plewnia a Guenther 2017). Sdílení může posílit komunitu, ušetřit zdroje a vytvořit určité synergie (Richardson 2015; Martin 2015; Celata et al. 2015; Belk 2013).

Pro zjednodušení dělím v následujícím textu aktivity sdílení do tří skupin: 1. neformální sdílení, 2. sdílená ekonomika a 3. pravé sdílení. Toto rozdělení je založeno jednak na odlišné orientaci na zisk a také na tom, zda sdílíme se známými či s neznámými lidmi. Autoři jako Ede (2014) či Davies et al. (2017) upozorňují, že by se větší důraz měl klást ne na ziskovost aktivit, ale na jejich transakční či transformační charakter. Transakční sdílení je zaměřeno převážně na zisk (ale peněžní transakce nemusí být vždy přítomna), efektivní využití zdrojů a sdílení nákladů. Transformační sdílení v sobě může obsahovat i výše uvedené, ale navíc zahrnuje přesun moci a změnu sociálních vztahů. To znamená, že nedochází ke komodifikaci našich životů, a naopak se posiluje komunita a také společná kontrola a rozhodování o využívání zdrojů. Nedílnou součástí transformačního sdílení je to, že buduje sociální kapitál, posiluje vztahy a odolnost komunit prostřednictvím sdílení a spolupráce (Ede 2014). Právě iniciativy pravého sdílení mají mnohdy silný transformační potenciál.

Neformální sdílení

Neformální sdílení je běžnou součástí našich životů již od narození. Sdílíme v rámci rodiny, sdílíme se sousedy, přáteli, kolegy v práci. Sdílení pomáhá vytvářet a utužovat mezilidské vazby, pocit solidarity či provázanosti. Neformální sdílení je spojeno s důvěrou, finanční zisk není podstatný a mnohdy se nevyskytuje vůbec. V rodině děti jedí jídlo, bydlí doma, rodiče jim poskytují oblečení a vše, co potřebují. Nevzniká však žádný oficiální dluh, který by po nich rodiče později vymáhali. Neformální sdílení je ovlivněno kulturou a nejvíce se jím zabývá literatura z oboru kulturní antropologie, sociologie apod. (Belk 2007; Sahlins 1972; Hyde 2012 aj.).

Sdílená ekonomika

V posledních letech se rozrůstá občanský i akademický zájem o převážně online platformy, které umožňují peer-to-peer poskytování věcí a služeb, jako je ubytování, doprava

aj. (v mezinárodním kontextu je nejznámější Airbnb a Uber, z českého prostředí můžeme uvést Vinted, Rekola či Car4way). Tzv. sdílená ekonomika je díky rozvoji informačních technologií novým způsobem vydělávání peněz i přístupu k požadovaným službám (Belk 2014a; Richardson 2015). Kromě sdílené ekonomiky se používají i další termíny, které slouží k označení příbuzných forem ekonomických činností či přímo jako její synonyma: zakázková ekonomika (*gig economy*), ekonomika platform (platform economy) a další (Cockayne 2016; Holmes 2018; Plewnia a Guenther 2017). Zatímco jedni (Botsman a Rogers 2011) sdílenou ekonomiku oslavují jako osvobozující a racionální využití nemovitých i movitých statků a volného času, pro jiné (Martin 2015; Murillo et al. 2017) je neoliberalismem na stereoidech (Murillo et al. 2017). Kritici upozorňují, že sdílená ekonomika založená z velké části na online platformách sice používá rétoriku sdílení a spolupráce mezi lidmi, ale ve skutečnosti je postavena na principech tržní ekonomiky, bez poskytování práv a zabezpečení lidem, kteří jsou do ní zapojeni, ať už na straně „zaměstnanců“, či „zákazníků“ (Richardson 2015).

Někteří autoři (např. Richardson 2015) do sdílené ekonomiky zahrnují ziskové i neziskové činnosti. Naproti tomu Belk (2014a, 2014b) nazývá aktivity, které používají slovník sdílení, nicméně vyžadují finanční či jinou kompenzaci, pseudosdílením (Belk 2014a). Pseudosdílení vymezuje jako obchodní vztah, který se maskuje do rétoriky sdílení, která je momentálně populární (Belk 2014b). Rovněž další autoři rozdělují aktivity sdílení podle jejich orientace na zisk. V literatuře se tak objevují termíny kapitalistické sdílení, poptávková ekonomika (Holmes 2018), ekonomické sdílení (Plewnia a Guenther 2017) a na druhé straně neziskově orientované alternativní sdílení, sdílená ekonomika (Holmes 2018), sociální sdílení (Plewnia a Guenther 2017) a pravé sdílení (Geiger et al. 2018).

Z tohoto množství termínů můžeme vyčíst, že otázka ziskové či neziskové orientace aktivit sdílení je pro mnohé autory klíčová. Závisí na ní definování toho, co považují za sdílení a sdílenou ekonomiku. Jelikož se pojem sdílená ekonomika v odborné literatuře i v médiích nejčastěji používá ve spojení se ziskovými peer-to-peer online platformami, budu tento pojem používat právě v tomto významu. Rozlišení transakčního či transformačního charakteru jednotlivých aktivit sdílené ekonomiky by však vyžadovalo podrobnější výzkum. Někteří autoři (např. Richardson 2015; Holmes 2018) do sdílené ekonomiky zahrnují i neziskové formy sdílení, já je však vydělují do samostatné kategorie.

Pravé sdílení

Kromě sdílené ekonomiky a neformálního sdílení v rámci rodiny a přátel můžeme vyčlenit ještě třetí typ sdílení. Iniciativy sdílení, kterým se věnuji ve svém výzkumu, stojí někde uprostřed. Tyto iniciativy (veřejné lednice, freeboxy, knihobudky aj.) umožňují sdílet mimo rozšířenou rodinu i se zcela neznámými lidmi podobně jako sdílená ekonomika, na druhou stranu nejsou motivovány ziskem, stejně jako neformální sdílení. Dle Geiger et al. (2018) můžeme aktivity těchto iniciativ nazvat pravým sdílením (angl. *true sharing*).

Pravé (ale i neformální) sdílení je součástí širokého proudu aktivit, které mohou být rámovány diskurzem rozmanitých či komunitních ekonomik (Gibson-Graham 2006), ale také alternativních ekonomických prostorů (Leyshon et al. 2003; Zademach a Hillebrand 2013), jež se zaměřují na rozšíření ekonomické geografie na celou škálu ekonomických aktivit

s důrazem na ty nemainstreamové. Stejně relevantní je pro pravé sdílení koncept *commons*, který může být zjednodušeně vysvětlen jako společná správa a využívání zdrojů komunitou (podrobněji viz Fournier 2013) a jehož prvky se uplatňují v některých ze zkoumaných iniciativ (např. freeboxy). Pravé sdílení může být provázáno i s myšlenkami a přístupy „eko-sociální ekonomiky“ (Johanisová 2013) či sociální solidární ekonomiky (viz RIPESS) aj. Pravé sdílení je jedním ze střípků pestré mozaiky rozmanitých ekonomik a rozšiřuje naše chápání toho, jakých podob může nabývat ekonomika, nakládání se zdroji a jejich distribuce. Použitím pro někoho až provokativního termínu pravé sdílení chci zvýraznit odlišnost aktivit zkoumaných iniciativ od sdílené ekonomiky ve vztahu k zisku a jejich možný transformační potenciál. Z hlediska modelu ledovce jsou i tyto aktivity schované pod hladinou, proto proti jejich marginalizaci chci využít výrazný název.

Nelze však tvrdit, že se jedná o tři ostře ohraničené kategorie: neformální sdílení – pravé sdílení – sdílená ekonomika. Zvláště otázka peněz a případného finančního zisku z aktivit sdílení je mnohdy komplikovaná a nejednoznačná. Pravé sdílení může mít offline, ale i online podobu (např. *Hearth.net*). Pro účely výzkumu jsem se však zaměřila na iniciativy, jejichž činnost se odehrává především v offline prostředí, mimo okruh rodiny a přátel a jejich cílem není zisk. Zásadní otázkou je motivace lidí k pravému sdílení. Geiger et al. (2018) se však o motivacích zmiňují jen okrajově a uvádějí motivace ekologické, ekonomické nebo sociální bez bližšího vysvětlení.

Sítě sdílení

Vazbami mezi aktéry sdílení se vytvářejí sítě sdílení, kterými proudí materiálové zdroje i informace. V sítích sdílení, které můžeme považovat za specifický typ sociální sítě, je ukotven sociální kapitál. Ten představuje sociální vazby, které propojují jednotlivé aktéry do sociálního systému a ulehčují koordinaci a spolupráci mezi lidmi. Sociální kapitál je relační složkou sítí, která umožňuje lidem využívat zdroje patřící jiným aktérům v sociální skupině (Sýkora a Matoušek 2008). Sociální kapitál se v sítích uplatňuje prostřednictvím struktury vazeb v rámci skupin, mezi jednotlivými skupinami a také hierarchicky při propojení na klíčové aktéry s výraznou mocí, např. instituce. Zároveň je nezbytné nejen navázat vztah mezi aktéry a skupinami, ale také musí být zastoupena kognitivní stránka sociálního kapitálu, kterou je důvěra. Ta vzniká především ze zkušeností z konkrétních interakcí mezi aktéry sítě.

V sociologickém výzkumu sociálních sítí (např. Buštková 1999) se využívá analýza seskupování aktérů do klastrů, analýza hustoty sítě, mocenské nadřazenosti, koncept centrality apod. Sociální skupiny se třídí na základě své koheze, identity a komplementarity členů skupiny. Studuje se také dynamika vztahů mezi aktéry, vytváření vazeb a jejich udržování.

Geografové, kteří využívají sociální sítě, se na ně dívají prostřednictvím území či regionu, v jehož rámci konkrétní sítě fungují. Výsledkem je poznání komplexní organizace studovaného regionu. Druhý přístup vychází ze sledování aktéra či sociální sítě a analyzuje jejich prostorovou organizaci ve všech lokalitách, ve kterých působí (Sýkora a Matoušek 2008). Z hlediska tématu sdílení jako součásti alternativních ekonomických prostorů je zásadní pohled na sociální sítě ve vztahu k relačnímu prostoru. Jak uvádí Radil a Walther (2019), moc, ovládnutí zdrojů a jejich distribuce je geograficky popisována jako schopnost kontaktovat

lidi a místa napříč prostorem. Při zahrnutí sociálních sítí se podle těchto autorů téma rozšiřuje o schopnost mít přístup a kontrolovat zdroje prostřednictvím síťových toků.

Cíle výzkumu

Ve výzkumu se zaměřuji na sdílení, které probíhá nezávisle na internetových platformách a ve veřejném či veřejnosti přístupném prostoru. Jedná se tedy o iniciativy sdílení, které umožňují sdílet co nejširšímu spektru lidí (např. veřejné lednice, freeboxy, knihobudky aj.). Důležité je také uvést, že se věnuji sdílení materiálních věcí (jídla, oblečení knih, květin aj.). Téma sdílení služeb či informací je neméně důležité a zasluhuje si vlastní zpracování.

Cílem tohoto textu je poznat, jak fungují sítě sdílení. Toto poznání je založeno na studiu několika iniciativ pravého sdílení, a to na základě semistrukturovaných rozhovorů se zástupci iniciativ a etnografického výzkumu jedné z iniciativ. Pozornost bude věnována třem dílčím otázkám:

1. Jak iniciativy pravého sdílení vytvářejí sítě sdílení a využívají sociální kapitál v nich obsažený? – Síť sdílení jsou v tomto případě nahlíženy perspektivou relačního prostoru, kde důležitou roli hrají vztahy mezi jednotlivými aktéry, jejich propojení a materiálové toky mezi nimi. Využívám přístupů relační sociologie (Radil a Walther 2019; Sýkora a Matoušek 2008), které umožňují zjistit, jakou roli mají sítě a sociální kapitál při získávání kontroly nad zdroji a jejich distribucí.
2. Jaké motivace mají lidé ke sdílení v těchto iniciativách? – Odpověď na tuto otázku je zásadní, protože bez silné motivace by tyto iniciativy sdílení pravděpodobně nevznikly a nemohly by fungovat. Celata et al. (2015) si všímá sítí sdílení, které mohou být více či méně inkluzivní, rozmanité, alternativní, ale vždy jsou založeny na mezilidských vztazích, důvěře, vzájemnosti a propojenosti geograficky vzdálených i blízkých lidí, kteří mají touhu sdílet. O motivacích k pravému sdílení se nedočteme ani u autorů tohoto termínu. Geiger et al. (2018) jen stručně vyjmenovávají ekologické, ekonomické a sociální motivace.
3. Jak lidé zapojení do těchto iniciativ chápou ekonomickou hodnotu sdílení? – Tato otázka úzce souvisí s motivacemi k sdílení. Síť pravého sdílení jsou cenné především proto, že lidé v nich zapojení vnímají ekonomickou hodnotu jinak než mainstreamová ekonomie (Jonas 2010; Lee et al. 2008). Mohou tak pomoci lepšímu porozumění rozmanitosti ekonomik. V tomto ohledu je důležité si uvědomit těsné spojení sociální a materiální stránky ekonomiky (Lee et al. 2008) a to, že hodnota je spoluvytvářena oběma stranami, které se na sdílení podílejí (Geiger et al. 2018). Zatímco mainstreamová ekonomie vyjadřuje hodnotu pomocí peněz, u aktivit, jako je právě sdílení, se uplatňují spíše hodnoty v sociálním a environmentálním pojetí, jako je spravedlnost, soucit, ohleduplnost, odpovědnost, a to ve vztahu k lidem i přírodě.

Odpovědi na výzkumné otázky umožní hlubší vhled do tématu pravého sdílení, kterému se v odborné literatuře dosud nedostává tolik pozornosti. Uvedené tři otázky – síť, motivace a chápání ekonomiky – jsou u autorů (např. Richardson 2015; Belk 2007; Geiger et al. 2018),

kteří se zabývají sdílením, zmiňovány velmi okrajově či vůbec. Výzkumem se tedy snažím přispět k rozšíření diskuse o pravém sdílení.

Metodika

Pro zodpovězení výzkumných otázek jsem zvolila kvalitativní metody, konkrétně rozhovory a etnografický výzkum. Pomocí těchto metod můžeme porozumět, jakým způsobem a s jakými motivacemi se lidé zapojují do sítí pravého sdílení.

V průběhu roku 2018 jsem provedla semistrukturované rozhovory se zástupci devíti iniciativ: Veřejná lednice Brno, Freebox na Fakultě Sociálních studií Masarykovy univerzity, Freebox u Tří oásků, Potravinová banka pro Jihomoravský kraj, Food Not Bombs Brno, Květena, Literární lavičky, Freeshop Nadačního fondu studentů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Paběrkování po Brněnsku.

Tyto iniciativy a jejich zástupce jsem vytipovala na základě průzkumu internetu, médií či osobní znalosti některé z činností. Během rozhovorů jsem se ptala i na povědomí výzkumných partnerů o existenci dalších podobných aktivit. Technika tzv. sněhové koule však nepřinesla informace o dalších relevantních iniciativách v Brně a okolí.

Každý rozhovor trval půl až dvě hodiny, přičemž většina rozhovorů se blížila spíše k těm dvěma hodinám. Otázky směřovaly na vznik a fungování iniciativy, na motivace lidí se do iniciativ zapojit, jejich postoje ke sdílení. Výzkumní partneři a partnerky byli také požádáni o doplnění dalších, z jejich pohledu důležitých aspektů, což vedlo k prohloubení získaných informací. Rozhovory jsem po písemném souhlasu zúčastněných nahrávala a dále pracovala s jejich přepisy. Z důvodů anonymizace, kterou si někteří komunikační partneři přáli, budu v dalším textu používat nepravá jména. Přepisy rozhovorů jsem analyzovala pomocí otevřeného kódování, kdy jsem se soustředila na témata daná výzkumnými otázkami. Výzkumné otázky jsem stanovila na základě rešerše literatury ještě před vstupem do terénu. Jelikož je tento typ sdílení v odborné literatuře spíše opomíjen, snažila jsem se výzkumnými otázkami rozšířit naše poznání aktivit pravého sdílení. Nicméně na základě další četby i práce se získanými daty byly otázky zpřesněny.

Kromě rozhovorů jsem uskutečnila etnografický výzkum v jedné z iniciativ. Cílem bylo hlouběji proniknout do fungování iniciativy pravého sdílení a lépe pochopit motivace lidí, kteří se do iniciativy zapojují. K tomu je však nutné trávit s lidmi více času, než poskytuje rozhovor. Klíčovým faktorem je získání důvěry výzkumných partnerů. Jako nejvhodnější iniciativa, ke které bych se mohla připojit, se jevila brněnská skupina Food Not Bombs (FNB). Tato iniciativa totiž jako jedna z mála umožňuje zapojit se do činnosti na straně organizátorů většímu počtu lidí. Výhodou je osobní znalost některého ze členů kolektivu. V mém případě pomohl předem navázaný kontakt se zástupcem FNB, se kterým jsem vedla rozhovor. Výzkum se týká pravidelného sobotního vaření a rozdávání jídla potřebným. Do FNB Brno jsem se zapojila zhruba na šest měsíců v roce 2019. Zkušenosti a informace z výzkumu jsem zaznamenávala do terénního deníku a také nahrávala jako poznámky na diktafon.

Výsledky výzkumu jsou založeny na kombinaci dat získaných z rozhovorů i ze zúčastněného pozorování. Větší pozornost bude soustředěna na Food Not Bombs Brno, jelikož o této iniciativě mám detailnější informace. Food Not Bombs (FNB, v českém překladu

„Jídlo místo zbraní“ je celosvětová iniciativa, která vznikla v 80. letech v americkém Bostonu. Tvořena je sítí nezávisle fungujících kolektivů, které nemají žádné centrální řízení, spojuje je pouze společná myšlenka. V současnosti působí skupiny i ve zhruba šestnácti českých městech (Praha, Plzeň, Jihlava, Liberec, Brno, Děčín, Hradec Králové, Karlovy Vary, Kolín, Olomouc, Ostrava, Ústí nad Labem, Pardubice, Prostějov, Česká Lípa, Kladno). Některé skupiny jsou aktivnější, jiné mohou být momentálně v útlumu, proto nelze uvést přesnou statistiku. Seznam měst vychází z webových stránek FNB v Česku (food-not-bombs.cz). Jak naznačuje název, hlavním cílem iniciativy je upozornit na vysoké náklady na zbrojení, které staví do protikladu k nedostatku potravin pro značnou část populace. Podle FNB je jídlo právo, a ne privilegium. Kromě osvětové činnosti, protestů vůči zbrojení (v Brně např. proti zbrojařskému veletrhu IDET) apod. je základní aktivitou pravidelné vaření a rozdávání jídla lidem ve veřejném prostoru. Sami však zdůrazňují, že se nejedná o pouhou „charitu“ a účelovou dobročinnost. Silně kritizují ekonomický a společenský systém založený na neoliberalním kapitalismu a upozorňují na negativní důsledky nerovnosti a nerovného přístupu k bohatství na jedné straně a života v luxusu a plýtvání na straně druhé.

Pro výzkum iniciativ pravého sdílení jsem zvolila iniciativy, které fungují v Brně a jeho okolí. Brno je druhé největší město České republiky, sídlí zde několik univerzit a mezinárodních firem. Můžeme tak předpokládat určitou kosmopolitnost města, do kterého přijíždějí cizinci za prací i studiem, a ze kterého naopak studenti vyjíždějí na pobyty do zahraničí. Jelikož značná část aktivit sdílení čerpá inspiraci právě ze zahraničí, Brno vytváří příznivý kontext pro vznik a činnost iniciativ pravého sdílení.

Výsledky

Komunity a síť sdílení

Food Not Bombs (FNB)² Brno funguje od roku 2001. U vzniku stáli lidé zapojení do neziskové organizace Nesehnutí. Postupně se vytvořil samostatný kolektiv, ale personální a materiální vztah k Nesehnutí zůstal zachován. Mezi hlavní činnosti FNB Brno patří rozdávání jídla nebo šatstva každou sobotu na veřejném prostranství v blízkosti centra Brna. Tato aktivita byla předmětem mého výzkumu. Při popisu fungování této iniciativy se zaměřím nejprve na strukturu sítě uvnitř komunity a poté iniciativu zasadím do širší sítě, kterou tvoří další iniciativy sdílení v Brně.

Členem FNB se může stát každý, „kdo chce a prohlásí o sobě, že je členem“ (Martina, členka FNB Brno). Většinou se jedná o mladé lidi (20–35 let), studenty vysoké školy či lidi, kteří se pohybují v aktivistickém a neziskovém prostředí. Není výjimkou, že členové FNB jsou zapojeni i do dalších aktivit spojených s environmentálními, genderovými či obecně sociálními otázkami. Pokud je potřeba projednat důležité a koncepční záležitosti, svolá se plénum, kterého se mohou zúčastnit všichni členové. V praxi se však schází spíše aktivní jádro, tedy členové, kteří chodí pravidelně vařit. Pokud bychom měli posuzovat počet členů podle

² <https://food-not-bombs.cz/>

lidí, kteří jsou přihlášení ve facebookové skupině, kde se domlouvají na vaření, došli bychom k číslu téměř sta lidí. Aktivní jádro však tvoří okolo deseti osob. Ti také svolávají jednotlivé „týmy“ na sobotní vaření. Vaření obstarává skupina v počtu obvykle 5–8 lidí. V průběhu dne se může počet měnit, někteří přicházejí jen na část vaření či rozdávání. Složení skupiny je dáno časovými možnostmi jednotlivých členů, velkou roli hrají i přátelské vazby mezi členy. Ačkoli je FNB nehierarchické uskupení v případě jednání a rozhodování, v praxi se uplatňuje určitá forma horizontální stratifikace – jádro a ostatní členové.

Do sítě kolem iniciativy FNB patří také restaurace či menší obchody, které iniciativě předávají suroviny a potraviny, které sami již nespotřebují a neprodají. Většinou se jedná o podobně alternativně smýšlející podniky, které např. vaří vegansky či vegetariánsky a podporují myšlenku omezení plýtvání jídlem. V době výzkumu existovala taková dohoda se čtyřmi obchody a jednou restaurací. Tyto zdroje v případě potřeby doplňuje tzv. *dumpster diving*, tedy zachraňování použitelného jídla z odpadkových kontejnerů u supermarketů. Zásobování z domluvených zdrojů je v posledním roce tak vydatné, že byl *dumpster diving* omezen na minimum. Například Marie, jedna z členek FNB, chodí vařit poměrně pravidelně již více než rok, a přesto se k *dumpster divingu* nikdy nedostala. Pro vaření se v době výzkumu využívaly zapůjčené prostory Nesehnutí. Tato nezisková organizace FNB umožňovala i uskladnění potřebného materiálu. Představovala tak důležitý stabilizační prvek pro aktivity FNB Brno. Zároveň členové FNB hledají nové, větší místo, kam by mohli materiál a přípravu jídla přesunout. V době dokončování článku již fungují v nových prostorách a kvůli tomu se změnilo i místo rozdávání jídla.

Mezi další partnery se řadí instituce či podniky, které využívají služby FNB Brno k přípravě cateringu na svých akcích (například na koncertech). Tím instituce umožňují šířit povědomí o plýtvání jídlem a zároveň si FNB Brno těmito službami vydělávají na suroviny či materiál, který nemohou získat alternativními cestami. Svě místo v celé síti mají i pomáhající organizace (charitativní organizace, sociální pracovníci atd.), které informují své klienty o možnosti využití jídla zdarma od FNB.

Posledním článkem v síti iniciativy FNB jsou lidé, kteří si přicházejí pro připravené jídlo. Rozdávání jídla probíhá v blízkosti centra Brna. Již půl hodinu před výdejem se začínají shromažďovat bezdomovci či lidé v sociální tísní (většinou z ubytoven). Obvykle jich přijde několik desítek (cca 50–70 lidí), v závislosti na počasí, roční době i týdnu v měsíci. Podle výpovědi Radka, člena FNB Brno, chodí nejvíce lidí v zimě (pokud nejsou silné mrazy), nejméně v létě. Více lidí se objevuje na konci měsíce, kdy jim docházejí peníze, a naopak na začátku měsíce, kdy se vyplácejí různé sociální dávky, je účast menší. Jídlo je nicméně určeno všem, byť nejčastějšími příjemci jsou právě lidé v sociálně tíživé situaci. Občas přicházejí důchodci, rodiny s dětmi či studenti.

V ostatních zkoumaných iniciativách stojí činnost na malé skupině lidí, většinou v řádu jednotlivců. Okolo nich se však podobně jako okolo FNB tvoří síť dalších vztahů a kontaktů, které zabezpečují fungování sdílení. Z vyjádření Radka, člena FNB Brno, vyplývá, že brněnská aktivistická scéna je poměrně malá a těžší z propojenosti lidí skrze osobní známost. Tak jsou FNB Brno zasítovány i s dalšími iniciativami sdílení díky personálnímu propojení, přátelství či spolupráci na základě podobných vizí a hodnot. Někteří členové FNB Brno a Potravinové banky pro Brno a Jihomoravský kraj zakládali společně

iniciativu Paběrkování po Brněnsku, která se zabývá osvětovou činností a sklizením zemědělských plodin, které zemědělci z různých důvodů nechávají na poli (nevyhovující velikost, estetičnost zeleniny a ovoce apod.). Tuto zachráněnou zeleninu či ovoce využívají FNB Brno k vaření, většinu sklizně pak přebírá Potravinová banka a rozváží ji do pomáhajících organizací (Charita, azylové domy apod.). Kromě Paběrkování a osvětových přednášek k jiné užší spolupráci mezi FNB Brno a Potravinovou bankou nedošlo. Podle výpovědi Davida, zástupce Potravinové banky pro Brno a Jihomoravský kraj, je však dobře, že vedle sebe mohou pracovat iniciativy, které jsou formální i neformální, které nemusejí dodržovat všechny normy a předpisy.

„...my, jak jsme součástí toho systému, tak některý věci nemůžeme. A přijde mi super, že tady ty polopunkové organizace můžou vykrýt tady ty zákoutí, do kterých my se nedostaneme.“ (David, zástupce Potravinové banky pro Brno a Jihomoravský kraj)

Vzájemně se mohou doplňovat a zachránit tak více jídla a pomoci většímu množství potřebných lidí.

FNB Brno je propojeno také s iniciativou Free Food Brno (Jídlo zdarma), která vznikla díky aktivitě několika členů FNB. Protože FNB Brno funguje pouze o víkend, rozhodli se vytvořit platformu, která by pomáhala zachraňovat a sdílet přebytky restaurací i v průběhu týdne. Někdy však chodí rozdávát jídlo a potraviny společně s FNB. Díky tomu mají lidé z Free Food Brno jistotu, že se dostaví dostatek zájemců o potraviny a ty nepřijdou vniveč.

Specifická síť sdílení vznikla kolem projektu Sharepoint. Díky aktivitám Paběrkování po Brněnsku se seznámila skupina čtyř studentů univerzity, kteří spolu založili iniciativu Veřejné lednice Brno. V roce 2018 se jim ve spolupráci s radnicí městské části Brno-střed a iniciativou Veřejná skříň podařilo vytvořit tzv. Sharepoint na Římském náměstí v centru Brna. Sharepoint se skládal z veřejné lednice, kam lidé mohli odkládat nebo si z ní naopak brát potraviny, a skříň, která sloužila v podobném duchu na oblečení. Lokalizace na náměstí, které je částečně skryté, poskytovala jednak dostatečné soukromí ke sdílení, a zároveň umožňovala sdílet v jakoukoli denní či noční hodinu. Radnice zde sehrála důležitou roli, protože propojila dvě nezávislé iniciativy. Jejich spolupráce usnadnila a urychlila vznik Sharepointu. Sharepoint byl však po zhruba půl roce zrušen, a to i přes počáteční poměrně velkou mediální propagaci a uživatelskou úspěšnost. Důvodem byly rozdílné představy obou iniciativ, které Sharepoint tvořily. Veřejná skříň měla sloužit pro lidi bez domova či v sociálně tíživé situaci, a to především v zimních měsících. Její účel byl charitativní. Veřejná lednice byla naopak určena všem lidem bez rozdílu. Hlavním cílem bylo zamezit plýtvání jídlem a zároveň vytvořit prostor pro sdílení, který může podpořit smysl pro komunitu. Tyto motivace usnadnily spolupráci s Free Food Brno, od kterých získali lednici, a tato iniciativa také občas plnila lednici svými přebytky. Iniciativa Veřejné lednice Brno tedy sdílení chápe jako transformační prvek, který může mít pozitivní dopad na životy jednotlivců, celé komunity i životní prostředí tím, že u lidí podpoří pocit vzájemné provázanosti a odpovědnosti vůči sobě navzájem i vůči přírodě. Při realizaci druhé veřejné lednice v kavárně Black Box Café znovu iniciativě Veřejné lednice Brno pomohly kontakty z Paběrkování po Brněnsku.

Jiný typ sítě se vytváří kolem dvou freeboxů, z nichž jeden je umístěn v kavárně Tři ocásci³ a druhý na Fakultě sociálních studií na Masarykově univerzitě. Freebox funguje jako místo, kam lidé mohou přinést věci (většinou oblečení, obuv, nádobí, knížky aj.), které již nepotřebují, anebo si naopak věci odnést, a to zcela zdarma. Zatímco na fakultě freebox využívají především studenti a zaměstnanci školy, freebox u Tři ocásků je známý zvláště pravidelným návštěvníkům kavárny. V dřívějším místě provozu se kolem kavárny navíc vytvořila síť lidí v sociálně tíživé situaci, kteří Tři ocásky využívali jako místo, kde mohli nejen získat nápoj či polévku zdarma (tzv. zavěšená káva), ale také získat potřebné oblečení, vybavení do kuchyně apod. ve freeboxu. Tyto kontakty se však po přestěhování kavárny do nové lokality přerušily. Podle výpovědi Kláry, jedné z provozovatelek kavárny, však doufají, že se podobná komunita vytvoří i v aktuálním místě. Síť kolem freeboxů jsou obecně tvořeny lidmi, kteří se o freeboxy starají (uklízí je), a především lidmi, kteří je využívají, ať už na odložení nepotřebných věcí, nebo naopak jako zdroj nového oblečení, knih aj. Tyto dvě kategorie se však mnohdy překrývají.

Další zkoumanou iniciativou, která vytváří rozvětvenou síť, jsou Literární lavičky. Jedná se o aktivitu Knihovny Jiřího Mahena. Ve spolupráci s architektonickým studiem vytvořily dvě veřejné knihovničky, které mohou sloužit zároveň jako lavičky, a umístily je v centru města na Jakubském a Moravském náměstí. Posléze ve spolupráci s pobočkami v jiných městských částech vznikají další literární lavičky. Knížky, které se pravidelně dvakrát až třikrát do týdne do knihovniček doplňují, pocházejí z vyřazených knih knihovny Jiřího Mahena, které by jinak skončily ve spalovně. Dalším zdrojem knih je organizace Retro-use. Ta shromažďuje věci z doby před rokem 1989 a dále je předává muzeím, galeriím apod. Knížky, které získají a nemají jiné využití, dodávají do Literárních laviček. Posledním zdrojem knih jsou sami lidé, kteří je do laviček věnují, půjčují si je a přinášejí zpět. O umístění laviček ve veřejném prostoru musela knihovna jednat s městským úřadem a dalšími institucemi. Radnici městské části Brno-střed se nápad zalíbil natolik, že se inspirovali a na svém nádvoří umístili vlastní kniholavičku. O aktivitu projevil zájem také projekt Knihobudky, který přetváří staré telefonní budky na veřejné knihovničky. Na svých webových stránkách vytváří mapu knihobudek a Literární lavičky i kniholavička jsou v mapě dohledatelné také.

Mezi aktivity, které fungují jen nárazově, se řadí Květena a Freeshop Nadačního fondu studentů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Květena je postavena na sdílení pokojových rostlin. Akce, kde si lidé mohou vyměnit či vzít vzrostlé rostliny či jejich řízky a semínka, se koná vždy dvakrát ročně, na jaře a na podzim. Freeshop Nadačního fondu studentů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity měl podobu jednorázové akce, kdy lidé přinesli oblečení, šperky, knihy apod., které si mohli jiní lidé zdarma odnést. Pro úspěch akce ji však chtějí studenti opakovat.

Motivace ke sdílení

Motivace, které lidi vedou ke sdílení, se různí nejen napříč jednotlivými iniciativami, ale také v jejich rámci. Obecně bychom je mohli rozdělit podobně jako Geiger et al. (2018) na

³ <https://trioasci.cz/>

motivace 1) sociální (snaha pomoci druhým lidem v tíživé situaci či snaha vytvořit komunitu), 2) environmentální (redukce odpadu, udržitelný způsob života, omezení plýtvání, důraz na lokální ekonomiku aj.) a 3) ekonomické (věci mohou být zdarma, šetření financí) a k tomu přidat samostatnou kategorii 4) aktivistické motivace (snaha o výraznou změnu ve společnosti, transformaci ekonomiky). Tyto motivace většinou nefungují odděleně, ale vzájemně se prolínají. Co se týče aktivismu, ten může být součástí sociální, environmentální a ekonomické složky motivace. Jako samostatnou kategorii jsem jej vydělila pro případ uvědomělé a cílené aktivistické práce. Konkrétní příklady motivací uvedu na základě několika iniciativ sdílení.

Radek, člen FNB Brno, ve vaření a rozdávání jídla vidí spíše cestu než cíl. Snaží se pomoci lidem v nouzi, zachránit jídlo, které by jinak přišlo vniveč, a zároveň vést lidi k přemýšlení nad plýtváním. Pro některé členy FNB je nejdůležitější sociální rozměr, který se realizuje v pomoci potřebným lidem a naplnění jejich základních potřeb, co se týče jídla, případně oblečení. Jiní dávají důraz na omezení plýtvání potravinami a obecně změnu v přístupu lidí k jídlu. Chtějí vést lidi k přemýšlení nad tím, co jedí, kolik toho spotřebovávají, jak je jejich jídlo získáváno, jaké jsou výhody vegetariánství a veganství apod. Vzhledem k ideové blízkosti FNB s anarchismem se mnozí členové FNB Brno netají svými politickými názory a nesouhlasem se současným ekonomickým a politickým systémem. Neoliberální kapitalismus viní z toho, že státy investují do zbrojení a neřeší otázky, jako je právě plýtvání jídlem a na druhé straně nedostupnost jídla pro část obyvatelstva.

Kolektiv FNB tvoří lidé s různými názory a jejich motivace se liší. Společně mají přesvědčení o smysluplnosti této formy přípravy a rozdávání jídla. Vnímají nespravedlnost obsaženou v současném systému globální kapitalistické produkce a distribuce potravin a nezůstávají jen u jeho kritiky, ale usilují o praktické řešení situace. Podle Martiny, členky FNB Brno, je to přirozená reakce. „Nedokážu si představit, že bych nechodila vařit. Prostě mi to přijde naprosto normální.“

V rámci FNB Brno se tedy prolínají všechny čtyři typy motivací. Podobnou škálu motivací jsem zaznamenala i u iniciativy Veřejné lednice Brno či Potravinové banky pro Jihomoravský kraj. U těchto iniciativ byl důraz na sociální a environmentální motivace. Snažili se jednak o snížení plýtvání potravinami a zároveň toto zachráněné jídlo poskytnout potřebným lidem. Podle Táni, zástupkyně iniciativy Veřejné lednice Brno, je motivuje také vize o vybudování komunity lidí, kteří by vzájemným sdílením jídla ve veřejné lednici nabourali anonymitu velkého města.

„...má to ten sociální přesah, že to spojuje ty lidi. Mě připadá, že v těch městech je to v dnešní době takové anonymní. A i když se třeba úplně nepotkávají u té ledničky, tak je to takové, že je tam prostě i nějaká důvěra, že tam lidi dají jídlo a někdo další si ho vezme.“ (Táňa, zástupkyně Veřejné lednice Brno)

Cílem a hlavní motivací obou freeboxů je redukovat odpad, umožnit znovupoužití věcí a zároveň narušit představu, že všechno musíme kupovat za peníze. Pro Kláru, zástupkyni Freeboxu u Tří ocásků, je freebox jen „jedna z věcí, co děláme pro to, aby ten svět byl o něco lepší nebo méně konzumní, zpomalenější“.

Freeshop Nadačního fondu studentů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity se zrodil z myšlenky minimalizace odpadu (*zero waste*), nicméně mezi lidmi zapojenými do organizace nakonec převládly spíše motivace sociální. Environmentální motivace se projevily v promítání filmu právě s tematikou *zero waste* a také spoluprací s Nadačí Veronica. Podobně i iniciativa Literární lavičky je motivována nejen odstraňováním bariér mezi lidmi a knížkami, ale také maximálním využitím knih. Zároveň dávají lidem možnost zbavit se vlastních nepotřebných knih „hezkým způsobem“ (Eliška, koordinátorka Literárních laviček). Můžeme tedy říct, že sdílení hmotných věcí, jako je oblečení, knihy, nádobí a jiné, je většinou motivováno snahou o jejich další využití, snížení odpadu, ale zároveň i snahou pomoci druhým lidem. Zástupci iniciativ si uvědomují, že mnozí lidé by k mnohým věcem měli ztížený přístup z důvodů finanční náročnosti.

Iniciativa Květena, za kterou stojí trojice mladých žen, se věnuje sdílení pokojových květin. Připadalo jim absurdní kupovat si řízky těchto rostlin v obchodě a zároveň chtít svůj koníček sdílet s dalšími lidmi. Podle Bětky a Moniky, zástupkyní iniciativy Květena, by květiny měly být zdarma a přístupné pro všechny. Opět zde vidíme ekonomickou motivaci, která vychází ze specifického principu vnímání přírody jako *commons*. Lidé tak ušetří peníze. Výrazná je ovšem také sociální motivace, která se projevuje ve sdílení materiální složky (květin), ale také ve sdílení společného zájmu a zkušeností aj. Postřehnutelné jsou také prvky aktivistické motivace, kdy se Květena snaží o změnu přístupu lidí ke květinám a přírodě, která by podle nich neměla být komodifikována.

Ať jsou motivace lidí zapojených v iniciativách jakékoli, všichni, se kterými jsem mluvila v rámci rozhovorů, se shodovali na tom, že sdílení je pro ně smysluplná aktivita. Pocit, že dělají užitečnou věc, je pro ně další z motivací k práci v iniciativě.

Chápání ekonomické hodnoty sdílení

Lidé, kteří jsou zapojeni do iniciativ pravého sdílení, obvykle nevyjadřují hodnotu sdílení finančním ziskem, jako to dělá mainstreamová ekonomie. Větší důraz kladou na hodnoty v sociálním a environmentálním pojetí, jako je spravedlnost, soucit, odpovědnost, a to ve vztahu k lidem i přírodě. Přesto v souvislosti s chápáním ekonomické hodnoty sdílení můžeme rozlišit dvě varianty přístupu – sdílení jako šetření a sdílení jako transformace. Ve zkoumaných iniciativách se s různým důrazem prolínaly oba přístupy.

Představitelé první varianty se snaží pomocí sdílení ušetřit peníze, surovinové zdroje na výrobu nových věcí, ušetřit přírodu, snížit množství odpadu, dát věcem druhý život. Šetření peněz se projevuje především u uživatelů iniciativ, ale reflektují ho i sami zástupci iniciativ. Šetření zdrojů, minimalizace odpadu, a tím pádem udržitelné využívání přírody má přesah do holistického chápání ekonomiky a přírody. Ekonomika nestojí mimo přírodu, ale je v ní zasažena a provázána úzkými vazbami.

Zástupci druhé varianty chápou sdílení jako transformační prvek společnosti a ekonomiky. Sdílení vidí jako prostředek k narušování konzumu, vyjímání věcí z tržní ekonomiky a vytváření prostoru pro ekonomické alternativy. Podle Kláry, jedné z provozovatelek Tří ocásků, je potřeba lidem ukazovat, že ne všechno musí být za peníze. Díky sdílení můžou zároveň omezovat konzumní chování, které se projevuje při nákupu nových věcí.

„... svět není sestavený jenom z obchodů, kde můžeš mít věci za peníze, ale že (díky freeboxu) občas můžeš mít věci i jen tak, protože těch věcí je hrozně moc. Takže to je i ten další rozměr, vyjimat ty věci z ekonomiky a komerční sféry a nechat je volně být.“ (Klára, Freebox u Tří ocásků)

Podobný názor zastává také Marek, zástupce Freeboxu na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Podle něj freebox umožňuje vyjimat věci z tržní ekonomiky a zkracovat tok věcí, prodlužovat jejich životnost. Úspěšnost freeboxu pak nehodnotí podle objemu věcí, které se tam protočí, ale podle samotné existence místa, kde je možné takto sdílet. Freebox je pro Marka symbolem toho, že ve veřejném či v případě fakulty poloveřejném prostoru lze vytvořit místo, kde lidé mohou nejen naplňovat své materiální potřeby jiným než tržním způsobem, ale také přemýšlet nad hodnotou věcí a svým vztahem k nim.

Tento radikální a aktivistický přístup v rámci iniciativ pravého sdílení se snaží o transformaci postojů vůči společnosti, ekonomice a přírodě. Nastoluje otázky spravedlnosti v distribuci zdrojů a bohatství a odpovědného využívání přírody.

Diskuse

Síť iniciativ pravého sdílení v Brně lze rozdělit do dvou úrovní. Každá iniciativa vytváří vlastní síť aktérů. Mezi ně patří v první řadě lidé, kteří se angažují v iniciativě a mezi nimiž se využívá vnitroskupinový sociální kapitál. Jejich vzájemné propojení je mnohdy umocňováno přátelstvím a sdílenými hodnotami, a můžeme tedy mluvit o silných vazbách mezi aktéry. Nicméně stejnou důležitost mají i další aktéři v síti. Organizace či jednotlivci, kteří poskytují sdílené předměty, a na druhé straně lidé, kteří si je berou, používají, případně vracejí zpět do oběhu. Pro funkčnost iniciativ jsou zásadní také subjekty, které iniciativy podporují materiálně, finančně či nehmotně (např. propagací) a které ve vybraných případech tvoří hierarchické vazby. Těmito subjekty jsou kavárny, obchody, jiné iniciativy, neziskové organizace, univerzity, městské či krajské úřady aj. Podle Sýkory a Matouška (2008) umožňují hierarchické vazby níže postaveným aktérům v síti získat efektivněji přístup k vnějším zdrojům a informacím. Většinou je kolem každé iniciativy hned několik takových podporujících subjektů, z nichž minimálně jeden je zásadní a bez jeho propojení s iniciativou by aktivita sdílení nebyla možná. Příkladem může být využívání kuchyně Nesehnutí FNB Brno, spolupráce Veřejných lednic Brno s Black box café nebo Freebox v prostorách Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Čtyři iniciativy mají podporu (finanční, organizační, propagační) městské samosprávy, tři iniciativy podobnou podporu získaly od Masarykovy univerzity. Jednou z otázek, kterým by bylo vhodné se dále věnovat, je, jaký význam mají tyto etablované subjekty a hierarchický sociální kapitál, který poskytují, pro úspěšné fungování iniciativ pravého sdílení.

Druhá úroveň sítě pravého sdílení se skládá ze vzájemného propojení jednotlivých iniciativ, čímž se utváří meziskupinový sociální kapitál. Podle Robinsona (2015) je konektivita, tedy propojení jednotlivých článků sítě, zcela zásadní, jelikož díky ní v síti proudí informace, zdroje nebo nápady na inovace. Některé zkoumané iniciativy jsou propojené personálně (Paběrkování po Brněnsku, Potravinová banka pro Jihomoravský kraj a FNB Brno) či materiálně (Free Food Brno a Veřejné lednice). Prostřednictvím spolupráce vznikají v Brně dyády, triády či přímo klastry pravého sdílení, jejichž prostřednictvím mohou lidé ve větší míře ovlivnit materiálové toky, změnit mocenské ovládnutí zdrojů a jejich redistribuci (Radil

a Walther 2019). Podle Sýkory a Matouška (2008) prospívá meziskupinový sociální kapitál společenskému rozvoji, protože přenáší nové impulzy mezi skupinami. Slabší a často nestálé vazby umožňují změnu kontaktů a navázání nových vazeb s dalšími lidmi a skupinami. Z rozhovorů se zástupci iniciativ vyplynulo, že charakter (dle jejich mínění) malé aktivistické scény usnadňuje vytváření kontaktů mezi lidmi se zájmem o sdílení a zapojení do iniciativ. Některé aktivity vznikly díky seznámení lidí v rámci jiné ze zkoumaných iniciativ. Příkladem je také pět iniciativ, které se zaměřují na sdílení jídla – Potravinová banka pro JMK, Food Not Bombs Brno, Free Food Brno, Paběrkování po Brněnsku a Veřejná lednice Brno. Každá z nich funguje na odlišné bázi, přesto dokážou pracovat vedle sebe a s využitím meziskupinového sociálního kapitálu v mnohém i spolupracovat (propagační a vzdělávací akce, spolupráce při získávání či rozdávání jídla aj). Daří se jim tak lépe dosahovat cíle – zachránit jídlo a distribuovat ho k potřebným lidem.

Geiger et al. (2018) uvádí, že motivace k pravému sdílení jsou sociální, ekologické či ekonomické. Tuto tezi můj výzkum potvrdil a doplnil ji o konkrétní podoby jednotlivých typů motivací. Silné a uvědomělé motivace jsou nezbytným předpokladem pro vznik a fungování iniciativ pravého sdílení. Pro některé zástupce iniciativ je nejdůležitější sociální rozměr, který se realizuje v pomoci potřebným lidem a naplnění jejich základních potřeb, co se jídla, případně oblečení a jiných věcí týče. Jiní dávají důraz na omezení plýtvání a obecně změnu v přístupu lidí k jídlu a věcem. Sdílením se snaží redukovat odpad a umožnit věcem další využití. Specificky jsem též vyčlenila motivace aktivistické, neboť někteří komunikační partneři zdůrazňovali svou snahu změnit chování a přemýšlení společnosti. V některých případech (např. FNB Brno) považují aktivitu sdílení jen jako prostředek k jiným a pro ně osobně důležitějším cílům. Co mají lidé ve zkoumaných iniciativách společného, je přesvědčení o smysluplnosti aktivit sdílení.

Sítě pravého sdílení jsou z hlediska komunitních ekonomik a alternativních ekonomických prostorů cenné především proto, že lidé v nich zapojení vnímají ekonomickou hodnotu jinak než mainstreamová ekonomie (Jonas 2010; Lee et al. 2008). Nezaměřují se na finanční zisk, který je v pravém sdílení vyloučen. Pojmy jako „zdarma“ a „šetření“ jsou zástupci iniciativ používány spíše než ve vztahu k penězům ve vztahu k jinému chápání ekonomiky a udržitelnějšímu přístupu k přírodě. Pravé sdílení může mít podle mých komunikačních partnerů transformační potenciál, který naruší dominantní postavení tržní ekonomiky. K výrazné proměně ekonomiky by však bylo potřeba, aby nejenže fungovaly tyto iniciativy a kolem nich vznikaly sítě sdílení, ale především se rozrůstala celá škála rozmanitých a komunitních ekonomik či alternativních ekonomických prostorů, jichž je pravé sdílení součástí. Nicméně i sledované iniciativy pravého sdílení jsou podstatným střípkem v mozaice. Lokálně mění mocenské postavení v otázkách ovládnutí a distribuce zdrojů. Především iniciativy jako Food Not Bombs, Veřejné lednice Brno, oba freeboxy zdůrazňují důležitost svobodného přístupu ke zdrojům, vymanění se z konzumu a propojení komunity. Nicméně hodnota sdílení je spoluvytvářena oběma stranami, které se na sdílení podílejí (Geiger et al. 2018). Podobně jako mohou mít rozdílné motivace ke sdílení iniciátoři a uživatelé aktivit sdílení, mohou být rozdílné i jejich hodnoty. Ve výzkumu jsem se zaměřila primárně na iniciativy a jejich zástupce. Pro plné pochopení toho, jakou hodnotu přikládají jednotliví aktéři sdílení, bude nutné věnovat pozornost také uživatelům jednotlivých iniciativ.

Závěr

Iniciativy pravého sdílení svými aktivitami umožňují lidem změnit přístup k věcem. Jednak ve fyzickém slova smyslu, tedy že mění distribuční síť a materiálové toky zdrojů. A také tím, že poukazují na vztah lidí k majetku a konzumní chování se snaží nahradit šetřením a opakovaným používáním věcí. Na první místo staví lidi, vztahy mezi lidmi a přírodou. Sdílení chápou jako vzájemnou pomoc, umožnění spravedlivějšího přístupu k věcem pro široký okruh lidí, jako možnost budovat komunitu a zároveň využívat přírodu udržitelným způsobem.

V rámci výzkumu jsem se zaměřila na identifikaci sítí sdílení, které fungují v Brně. Dále na motivace lidí, kteří jsou v iniciativách zapojeni a na jejich chápání ekonomické hodnoty sdílení.

Podle některých komunikačních partnerů je v Brně malá aktivistická scéna, uvnitř které se poměrně snadno navazují kontakty. Díky těmto lidem, kteří sdílejí podobné zájmy či hodnoty, se v iniciativách pravého sdílení vytváří skupinový, ale i meziskupinový (propojující jednotlivé iniciativy) sociální kapitál. Tato relační složka sítí umožňuje v různé míře využívat zdroje, jimiž disponují i další aktéři v síti (Sýkora a Matoušek 2008). Iniciativy jsou také hierarchickými vazbami napojeny na instituce, podniky apod., které aktivity sdílení podporují. Můžeme tedy konstatovat, že v Brně funguje síť iniciativ pravého sdílení a dalších aktérů, která je z části propojená personálně, materiálně či spolu jinak spolupracuje. Díky sociálním vztahům, které jsou obsaženy v sítích sdílení, se tak mohou naplňovat individuální zájmy a jednotlivci mohou využívat skupinové zdroje. Jak upozorňují Sýkora a Matoušek (2008), jednotlivci mohou ze skupinového kapitálu získat více, než nakolik se zapojili do jeho formování. V našem případě se jedná především o uživatele aktivit sdílení. Obě strany sdílení – iniciátoři sdílení i uživatelé (tyto dvě kategorie však nemají ostré hranice a mohou splývat, např. v případě freeboxů nebo veřejné lednice) – však musejí prokázat důvěru v tento koncept nakládání se zdroji a důvěru v lidi, kteří jsou v sítích zapojeni. Právě důvěra jako kognitivní stránka sociálního kapitálu hraje důležitou roli ve fungování celé sítě.

Motivací ke sdílení je pro lidi, se kterými jsem vedla rozhovory, především snaha pomoci druhým a vytvoření komunity (sociální motivace), redukce odpadu a znovupoužití věcí (environmentální motivace) či cílený aktivismus (změna přemýšlení lidí a jejich postoje vůči ekonomice, společnosti apod.). Tyto motivace vycházejí z jejich hodnotového nastavení. Sdílení považují za spravedlivější způsob distribuce zdrojů, za možnost být solidární s druhými lidmi či odpovědnější vůči přírodě. Každý z lidí, se kterými jsem mluvila v rámci svého výzkumu, však dává důraz na jiné motivace a hodnoty.

Cílem textu bylo jednak představit a rozvést pojem „pravé sdílení“, který je v protikladu k ziskovému, většinou internetovému, sdílení, a také prohloubit poznání, jak tento typ sdílení prakticky funguje. Jedná se totiž o formu sdílení, které se v odborné literatuře nedostává tolik pozornosti na rozdíl od ziskově orientované sdílené ekonomiky. Především otázky na motivace lidí pro zapojení se do iniciativ pravého sdílení nebyly podrobněji rozvedeny ani u autorů pojmu pravé sdílení (Geiger et al. 2018). Přitom právě motivace jsou stěžejní pro vznik a fungování iniciativ.

V diskusi jsem rovněž nastínila další otázky, kterým by bylo vhodné se věnovat. Jedná se především o hlubší pochopení role ostatních aktérů v rámci sítě sdílení – uživatelů sdílení a subjektů, které různým způsobem podporují činnost iniciativ pravého sdílení. Tyto meziskupinové a hierarchické vazby a sociální kapitál v nich obsažený jsou důležité pro celistvý obraz sítí sdílení.

Literatura

- AMIN, Ash (ed.). 2009. *The Social Economy. International Perspectives on Economic Solidarity*. London a New York: Zed Books.
- BELK, Russel. 2007. „Why Not Share Rather Than Own?“ *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 611(1): 126–140.
- BELK, Russel. 2010. „Sharing.“ *Journal of Consumer Research* 36(5): 715–734.
- BELK, Russel. 2014a. „You Are What You Can Access? Sharing and Collaborative Consumption Online.“ *Journal of Business Research* 67(2014): 1595–1600.
- BELK, Russel. 2014b. „Sharing Versus Pseudosharing in Web 2.0.“ *The Anthropologist* 18(1): 7–23.
- BOTSMAN, Rachel a Roo ROGERS. 2011. *What's Mine Is Yours: How Collaborative Consumption is Changing the Way We Live*. London: Collins.
- BUŠTÍKOVÁ, Lenka. 1999. „Analýza sociálních sítí.“ *Sociologický časopis* 35(2): 193–206.
- CELATA, Filippo et al. 2015. „From Community-Minded to Profit-Oriented? Critical Geographies of the Sharing Economy.“ Rozšířený abstrakt. Cit. 5. října 2016. (http://www.uu.nl/sites/default/files/iwse_2015.40_fcelata_et_al_sharing_geographies_utrecht.pdf).
- COCKAYNE, Daniel G. 2016. „Sharing and Neoliberal Discourse: The Economic Function of Sharing in the Digital On-Demand Economy.“ *Geoforum* 77: 73–82.
- DAVIES, Anna R. et al. 2017. „Sharing Economies: Moving Beyond Binaries in a Digital Age.“ *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 10: 209–230.
- EDE, Sharon. 2014. „Transactional Sharing, Transformational Sharing.“ *Post Growth*. Cit. 18. února 2020 (<http://postgrowth.org/transactional-sharing-transformational-sharing-2/>).
- FOURNIER, Valerie. 2008. „Escaping from the Economy: The Politics of Degrowth.“ *International Journal of Sociology and Social Policy* 28(11/12): 528–545.
- FOURNIER, Valerie. 2013. „Commoning: On the Social Organisation of the Commons.“ *M@n@gement* 16(4): 238–264.
- GEIGER, Alina, Chris HORBEL a Claas Christian GERMELMANN. 2018. „Give and Take“: How Notions of Sharing and Context Determine Free Peer-to-Peer Accommodation Decisions.“ *Journal of Travel & Tourism Marketing* 35(1): 5–15.
- GIBSON-GRAHAM, Julie K. 2006. *Postcapitalistic Politics*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- HABERMAS, Jürgen. 2000. *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha: Filosofia.
- HENDERSON, Hazel. 1993. *Paradigms in Progress: Life Beyond Economics*. London: Adamantine Press.
- HOLMES, Helen. 2018. „New Spaces, Ordinary Practices: Circulating and Sharing within Diverse Economies of Provisioning.“ *Geoforum* 88: 138–147.
- HYDE, Lewis. 2012. *The Gift: How the Creative Spirit Transforms the World*. Edinburgh: Canongate.
- JOHANISOVÁ, Naďa. 2013. „Alternativy podnikání v nerůstové ekonomice.“ *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica* 2. *Studia Sociologica XIX. Naše společná přítomnost II.*: 59–77. Cit 18. září 2020 (<http://ceske-socialni-podnikani.cz/images/pdf/N.%20Johanisov%20Alternativy%20podnikn.pdf>).
- JONAS, Andrew E. G. 2010. „Alternative“ This, „Alternative“ That ...: Interrogating Alterity and Diversity.“ Pp. 44–63 in Duncan FULLER, Andrew E. G. JONAS a Roger LEE (eds.). *Interrogating Alterity: Alternative Economic and Political Spaces*. Farnham, Surrey: Ashgate Publishing Group.
- LEE, Roger, Andrew LEYSHON a Adrian SMITH. 2008. „Rethinking Economies/Economic Geographies.“ *Geoforum* 39: 1111–1115.
- LEYSHON, Andrew, Roger LEE a Colin C. WILLIAMS (ed.). 2003. *Alternative Economic Spaces*. London: Sage Publications.
- MARTIN, Chris J. 2015. „The Sharing Economy: A Pathway to Sustainability or a New Nightmarish Form of Neoliberalism?“ *Ecological Economics* 121: 149–159.

- MELLOR, Mary. 2010. *The Future of Money: From Financial Crisis to Public Resource*. London: Pluto Press.
- MURILLO, David, Heloise BUCKLAND a Esther VAL. 2017. „When the Sharing Economy Becomes Neoliberalism on Steroids: Unravelling the Controversies.“ *Technological Forecasting and Social Change* 125: 66–76.
- NELSON, Julie A. 1996. *Feminism, Objectivity and Economics*. London: Routledge.
- PLEWNIA, Frederik a Edeltraud GUENTHER. 2017. „Mapping the Sharing Economy for Sustainability Research.“ *Management Decision* 56(3): 570–583.
- POLANYI, Karl. 2006. *Velká transformace*. Brno: CDK.
- RADIL, Steven M. a Olivier J. WALTHER. 2019. „Social Networks and Geography: A View from the Periphery.“ Rukopis. Cit. 23. října 2019 (<https://arxiv.org/abs/1805.04510>).
- RICHARDSON, Lizzie. 2015. „Performing the Sharing Economy.“ *Geoforum* 67: 121–129.
- RIPESS: *What is Social Solidarity Economy?* Cit. 18. září 2020 (<http://www.ripest.org/what-is-sse/what-is-social-solidarity-economy/?lang=en>).
- ROBINS, Garry. 2015. *Doing Social Network Research: Network-Based Research Design for Social Scientists*. Los Angeles: Sage.
- SAHLINS, Marshall. 1972. *Stone Age Economics*. New York: Aldine de Gruyter.
- SÝKORA, Luděk a MATOUŠEK, Roman. 2008. *Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí*. Geodny. Cit. 12. března 2020 ([https://web.natur.cuni.cz/~ksgrrsek/sykora/pdf/Sykora_Matousek_\(2008\)_socialni_kapital_a_teritorialita_socialnich_siti_manuscript.pdf](https://web.natur.cuni.cz/~ksgrrsek/sykora/pdf/Sykora_Matousek_(2008)_socialni_kapital_a_teritorialita_socialnich_siti_manuscript.pdf)).
- ZADEMACH, Hans-Martin a Sebastian HILLEBRAND (eds.). 2013. *Alternative Economies and Spaces. New Perspectives for a Sustainable Economy*. Bielefeld: Transkript.

Autorka

Alena Rýparová je doktorandka v oboru Sociální geografie a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity. V rámci své disertace a projektu Prostory tiché udržitelnosti: samozásobitelství a sdílení se zajímá o neziskové formy sdílení materiálních věcí mezi lidmi, kteří nejsou spojeni rodinnými nebo příbuzenskými vazbami. K jejím výzkumným cílům patří poznání, jak vznikají a fungují sítě sdílení z hlediska relační prostorovosti. Kontakt: 356484@mail.muni.cz